

Dr Eliza Maniewska

Uniwersytet Warszawski

ORCID: 0000-0002-8101-7351

e-mail: e.maniewska@wpia.uw.edu.pl

Całkowita niezdolności do pracy jako przesłanka prawa do renty socjalnej

Total incapacity to work as a condition for entitlement to a social pension

Streszczenie

W praktyce nadal wiele trudności sprawia prawidłowe stosowanie przesłanek nabycia prawa do renty socjalnej. Dotyczy to zwłaszcza prawidłowego rozumienia przesłanki całkowitej niezdolności do pracy z art. 4 ustawy o rencie socjalnej. Autorka szeroko przedstawia najnowszy judykant Sądu Najwyższego z tego zakresu. Wyłożono w nim prawidłowe rozumienie tytułowego pojęcia, uporządkowano kryteria, według których należy dokonywać właściwej oceny spełnienia przesłanki całkowitej niezdolności do pracy w kontekście prawa do renty socjalnej, a także podsumowano dotychczasowe orzecznictwo dotyczące tego ważnego zagadnienia.

Słowa kluczowe

renta socjalna; całkowita niezdolność do pracy; zdolność do pracy; otwarty rynek pracy; chroniony rynek pracy

JEL: K31

Abstract

In practice, there are still many difficulties in correctly applying the conditions for acquiring the right to a social pension. This particularly concerns the correct understanding of the condition of total incapacity for work in Article 4 of the Social Pension Act. The author presents in detail the latest case law of the Supreme Court in this area. She explains the correct understanding of the concept of disability, sets out the criteria according to which the fulfilment of the condition of total disability should be properly assessed in the context of the right to a social pension, and summarises the case law to date on this important issue.

Key words

social pension; total incapacity for work; working capacity; open labour market; protected labour market

Przypomnijmy, że zgodnie z art. 4 ustawy z 27 czerwca 2003 r. o rencie socjalnej (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r., poz. 2194; dalej: ustawa o rencie socjalnej) świadczenie to przysługuje osobie pełnoletniej całkowicie niezdolnej do pracy z powodu naruszenia sprawności organizmu, które powstało przed ukończeniem 18 roku życia (pkt 1); w trakcie nauki w szkole lub w szkole wyższej – przed ukończeniem 25 roku życia (pkt 2); w trakcie studiów doktoranckich lub aspirantury naukowej (pkt 3).

W sprawie o prawo do renty socjalnej istotne jest zatem ustalenie, czy osoba ubiegająca się o prawo do tego świadczenia jest całkowicie niezdolna do pracy w związku ze schorzeniami, które powstały w okresach wymienionych w tym przepisie.

Stosownie do art. 5 ust. 1 ustawy o rencie socjalnej ustalenia całkowitej niezdolności do pracy dokonuje lekarz orzecznik Zakładu na zasadach i w trybie określonych w ustawie z 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r., poz. 1251 ze zm.; dalej: ustawa emerytalna). Wobec tego konieczne jest odwołanie się do definicji całkowitej niezdolności do pracy określonej w tej

ustawie, ponieważ w myśl art. 15 ustawy o rencie socjalnej w sprawach w niej nieuregulowanych stosuje się, między innymi art. 12 ustawy emerytalnej, który zawiera definicję niezdolności do pracy. Zgodnie zaś z tym przepisem niezdolną do pracy w rozumieniu ustawy jest osoba, która całkowicie lub częściowo utraciła zdolność do pracy zarobkowej z powodu naruszenia sprawności organizmu i nie rokuje odzyskania zdolności do pracy po jej przekwalifikowaniu (ust. 1). Całkowicie niezdolną do pracy jest osoba, która utraciła zdolność do wykonywania jakiejkolwiek pracy (ust. 2). Częściowo niezdolna do pracy jest osoba, która w znacznym stopniu utraciła zdolność do pracy zgodnej z poziomem posiadanych kwalifikacji zawodowych.

W praktyce powstała jednak istotna wątpliwość odnośnie do tego, jakie kryteria należy stosować w kontekście oceny całkowitej niezdolności do pracy w rozumieniu art. 4 ustawy o rencie socjalnej.

Wyjaśnienie tej kwestii zawiera wyrok Sądu Najwyższego z 23 lipca 2024 r., II USKP 43/23.

W pierwszym rzędzie wskazano w nim, że dokonując analizy pojęcia „całkowita niezdolność do pracy”

w aspekcie art. 4 ust. 1 ustawy o rencie socjalnej należy brać pod uwagę zarówno kryterium biologiczne (stan organizmu dotkniętego schorzeniami naruszającymi jego sprawność w stopniu powodującym całkowitą niezdolność do jakiegokolwiek pracy), jak i ekonomiczne (całkowita utrata zdolności do wykonywania jakiegokolwiek pracy). Osobą całkowicie niezdolną do pracy w rozumieniu art. 4 ust. 1 ustawy o rencie socjalnej w związku z art. 12 ust. 2 ustawy emerytalnej jest więc osoba, która spełniła obydwa te kryteria łącznie, a więc jest dotknięta upośledzeniem zarówno biologicznym, jak i ekonomicznym (por. także wyrok Sądu Najwyższego z 6 listopada 2019 r., III UK 319/18, LEX nr 3561508). Samo upośledzenie ekonomiczne, bez upośledzenia biologicznego (medycznego) nie jest więc wystarczające do nabycia prawa do renty socjalnej, gdyż renta ta nie ubezpiecza od braku pracy. Sytuacja na rynku pracy nie stanowi jej przesłanki (por. także wyroki Sądu Najwyższego z: 9 marca 2006 r., II UK 98/05, OSNP 2007 nr 5–6, poz. 77; z 6 maja 2008 r., I UK 331/07, LEX nr 829093).

Kolejno Sąd Najwyższy wyjaśnił, że co prawda w jego judykaturze jednolicie przyjmuje się, iż całkowita niezdolność do pracy w rozumieniu art. 12 ust. 2 ustawy emerytalnej polega na utracie zdolności do wykonywania jakiegokolwiek pracy, ale od tej zasady przewidziany został wyjątek. Zgodnie bowiem z art. 13 ust. 4 tej ustawy zachowanie zdolności do pracy w warunkach określonych w przepisach ustawy z 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (tekst jedn. Dz.U. z 2024 r., poz. 44), to jest w zakładzie pracy chronionej, nie stanowi przeszkody do orzeczenia całkowitej niezdolności do pracy. Oznacza to więc, że możliwość uznania całkowitej niezdolności do pracy jest wykluczona przy zachowaniu choćby ograniczonej zdolności do pracy, ale w tzw. normalnych (otwartych) warunkach pracy. Przesłanka niezdolności do jakiegokolwiek pracy odnosi się więc do każdego zatrudnienia, ale w innych warunkach niż specjalnie stworzone na stanowiskach pracy odpowiednio przystosowanych do stopnia i charakteru naruszenia sprawności organizmu (por. wyroki Sądu Najwyższego: z 10 lipca 2019 r., III UK 193/18, LEX nr 2692806; z 1 marca 2018 r., I UK 570/16, LEX nr 2486884; z 24 stycznia 2018 r., I UK 524/16, LEX nr 2455736; z 4 lipca 2013 r., II UK 403/12, LEX nr 1350309; z 13 października 2009 r., II UK 106/09, LEX nr 558589; z 7 października 2003 r., II UK 79/03, OSNP 2004 nr 13, poz. 234; z 3 kwietnia 2003 r., II UK 206/02, Monitor Prawa Pracy – wkładka 2004, nr 3, s. 13; z 8 grudnia 2000 r., II UKN 134/00, OSNAPiUS 2002 nr 15, poz. 369; z 7 września 1979 r., II URN 111/79, PiZS 1981, nr 1). Sąd Najwyższy podkreślił przy tym, że takie stanowisko jest utrwalone również w piśmiennictwie (por. Bińczycza-Majewska, 1995, s. 3; Koczur, 1998, s. 385; Pławucka, 1998, s. 4).

Reasumując więc, w sprawie o prawo do renty socjalnej jest konieczne odniesienie się do normalnych (typowych) warunków pracy i przez ich pryzmat ocenienie, na

ile dana osoba z określonym schorzeniem (schorzeniami) jest w stanie podjąć zatrudnienie i wykonywać pracę w warunkach niedostosowanych do jej potrzeb, a zatem na tzw. otwartym rynku pracy.

Ad casum ustalono, że osoba ubiegająca się o prawo do renty socjalnej (skarżący) może wykonywać prace nieskomplikowane, niewymagające zdolności organizacyjnych i złożonych planów działania. Jednocześnie jednak z ustaleń tych wynikało, że jest to osoba, która ukończyła tylko dwie klasy podstawowej szkoły specjalnej, ma problemy z pisaniami i czytaniem, nie posiada żadnego wyuczonego zawodu, a wszelkie sprawy urzędowe załatwia przy pomocy najbliższych, bez których nie dałaby sobie rady. Nadto, przez cały czas była pod opieką matki i nie była uczestnikiem otwartego rynku pracy.

Biorąc pod uwagę te ustalenia, Sąd Najwyższy wskazał, że już w wyroku SN z 14 stycznia 2010 r., I UK 230/09 (LEX nr 57781) wyrażono pogląd, że dla stwierdzenia zdolności do pracy na otwartym rynku pracy jest istotne, czy po osiągnięciu formalnej dorosłości (pełnoletniości) ubezpieczony jest w stanie – mimo stwierdzonego upośledzenia umysłowego, z uwzględnieniem deficytów psychiatrycznych i psychologicznych – samodzielnie pracować, w tym wykonywać obowiązki pracownicze, podporządkować się poleceniom przełożonych, przyjmując na siebie odpowiedzialność za staranne i terminowe wykonywanie powierzonych mu zadań, choćby były one najprostsze. Należy bowiem mieć na uwadze to, że stosunek pracy wynikający z umowy o pracę (art. 22 k.p.) jest także stosunkiem prawnym opartym na składanych przez strony tego stosunku (choćby w sposób dorozumiany) oświadczeniach woli. Chodzi więc także i o to, czy ubezpieczony jest psychicznie, umysłowo, mentalnie, intelektualnie, a nie tylko fizycznie, zdolny do podjęcia i wykonywania pracy w stosunku pracy regulowanym Kodeksem pracy. Sąd Najwyższy przypomniał także rozstrzygnięcie zawarte w wyroku SN z 28 czerwca 2023 r., I USKP 50/22 (OSNP 2024 nr 2, poz. 23), w którym stwierdzono, że zdolność do pracy można określić jako prawidłowy stan funkcji wszystkich narządów, równowagi funkcji somatycznych, psychicznych i społecznych oraz jako stan dobrej adaptacji biologicznej, psychicznej i socjalnej. Według art. 12 ust. 1 i 2 ustawy emerytalnej przyczyna niezdolności do pracy ma wynikać z „naruszenia sprawności organizmu”, a więc wynikać może nie tylko z choroby, ale też z powodu znacznego osłabienia sił fizycznych, umysłowych oraz powiązanych z tym zdolności adaptacyjnych.

Tym samym, według Sądu Najwyższego, przy ocenie istnienia całkowitej niezdolności do pracy jako przesłanki renty socjalnej należy mieć na uwadze, że stosunek pracy wynikający z umowy o pracę (art. 22 § 1 k.p.) jest stosunkiem prawnym, opartym na składanych przez strony (choćby w sposób dorozumiany) oświadczeniach woli. Chodzi więc o to, czy ubezpieczony jest psychicznie, umysłowo, mentalnie, intelektualnie, a nie tylko fizycznie, zdolny do podjęcia i wykonywania pracy w stosunku pracy regulowanym Kodeksem pracy.

Skoro *ad casum* do powyższych okoliczności nie odnieśli się w swojej opinii powołani w toku postępowania biegli, to tym samym nie można było – według Sądu Najwyższego – przyjąć, że Sądy pierwszej i drugiej instancji, które odmówiły przyznania skarżącemu prawa do renty socjalnej, zastosowały przepisy prawa materialnego prawidłowo. Z utrwalonego orzecznictwa wynika bowiem, iż ocena prawidłowości wykładni i zastosowania przepisów prawa materialnego jest możliwa tylko wówczas, gdy pozwalają na nią ustalenia faktyczne sądu drugiej instancji, stanowiące podstawę wydania zaskarżonego wyroku (por. wyroki Sądu Najwyższego: z 11 marca 2003 r., V CKN 1825/00, LEX nr 784216 oraz z 27 czerwca 2013 r., III CSK 270/12, LEX nr 1360254). Dlatego też zastoso-

wanie przepisów prawa materialnego do niedostatecznie ustalonego przez sąd drugiej instancji stanu faktycznego oznacza wadliwą subsumcję tego stanu do zawartych w nich norm prawnych, a brak stosownych ustaleń uzasadnia zarzut kasacyjny naruszenia prawa materialnego przez jego niewłaściwe zastosowanie (por. wyroki Sądu Najwyższego: z 10 marca 2011 r., II PK 241/10, LEX nr 817524; z 5 września 2012 r., IV CSK 76/12, LEX nr 1229815; z 9 listopada 2022 r., I USKP 114/21, LEX nr 3519066).

Na tej podstawie Sąd Najwyższy uznał za uzasadniony w sprawie kasacyjny zarzut naruszenia art. 4 ust. 1 ustawy o rencie socjalnej w związku z art. 12 ust. 2 i art. 13 ust. 4 ustawy emerytalnej.

Bibliografia/References

- Bińczycka-Majewska, T. (1995). Wokół projektu zmian prawa rentowego, *Praca i Zabezpieczenie Społeczne*, (5).
Kocur, W. (1998). Orzekanie o niezdolności do pracy dla celów rentowych. W: B.M. Cwiertniak (Red.), *Prawo pracy, ubezpieczenia społeczne, polityka społeczna. Wybrane zagadnienia*, Opole. Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji.
Pławucka, H. (1998). Niezdolność do pracy w przepisach prawa emerytalno-rentowego, *Praca i Zabezpieczenie Społeczne*, (1).

Eliza Maniewska, doktor nauk prawnych, w latach 1998–2023 zatrudniona w Sądzie Najwyższym, ostatnio na stanowisku członka Biura Studiów i Analiz, autorka wielu publikacji z zakresu prawa pracy (procesowe prawa pracy) oraz prawa konstytucyjnego.

Eliza Maniewska, Doctor of Law. In the years 1998–2023, she was employed in the Supreme Court, lately as a member of the Supreme Court Research and Analyses Office. Author of many publications in the field of labour law (procedural labor law) and constitutional law.

NOWOŚĆ

Aleksandra Witoszek-Kubicka

GAMIFIKACJA W ZARZĄDZANIU KAPITAŁEM LUDZKIM TEORIA I PRAKTYKA IMPLEMENTACJI

Gamifikacja jest elastyczną metodą wspierania realizacji celów organizacyjnych, służy jako narzędzie zarządzania kapitałem ludzkim i wspiera proces transferu wiedzy. Autorka podjęła próbę stworzenia metodyki wdrażania gamifikacji wewnętrznej w organizacji. Sformułowała problem badawczy dotyczący identyfikacji kluczowych elementów konstrukcyjnych rozwiązania gamifikacyjnego oraz etapów jego wdrażania w organizacji w kontekście wsparcia rozwoju kapitału ludzkiego. Ważnym aspektem proponowanej metodyki jest promowanie transferu wiedzy jako jednego z istotnych komponentów kapitału intelektualnego we współczesnych organizacjach. Autorka przedstawiła etapy przygotowania metodyki oraz pokazała ograniczenia, wady i za-

ty proponowanego rozwiązania. Na podstawie dokonanej analizy wskazała trzy grupy zastosowań gamifikacji w zarządzaniu kapitałem ludzkim (w zależności od celu wdrożenia): ułatwienie realizacji niestandardowych zadań pracowników wiedzy, wsparcie menedżerów w zakresie udzielania informacji zwrotnej i doceniania oraz podnoszenie atrakcyjności, zmniejszanie rutyny w wykonywaniu powtarzalnych działań.

Więcej informacji na: www.pwe.com.pl